

podrobnější rozpisuje hlavně o otázkách, které už boli skoršie spracované (napr. pri interpretácii niektorých sociologických rozborov Maxa Webera), alebo o problémoch, ktorými sa sama zaoberala.<sup>1</sup>

I keď knižka R. Mayntzovej nepodáva ucelenú teóriu o sociológii organizácie, je cez nedostatky, na ktoré sme vyššie upozornili, užitočným úvodom do problematiky, ktorej dosiaľ najmä u nás nebola venovaná náležitá pozornosť a ktorej význam bude stále stúpať najmä v súvislosti so zavedením nových metód riadenia nášho hospodárstva a celého spoločenského života.

Vlasta Horská

### Dahrendorfova Betriebssoziologie

Práce *Industrie und Betriebssoziologie*, ktorou napsal přední západoněmecký sociolog prof. dr. Ralf Dahrendorf, nepatří ani k nejobsáhlejšími, které jsou na Západě o těchto otázkách publikovány (má 130 stran malého formátu), ani k nejnovějším (Berlín 1962). Má však smysl ji studovat a proto i recenzovat zejména proto, že je zde vyslovena řada vlastních myšlenek (a to nebývá znakem každé sociologické práce), že je zde soustředěna řada informací, text je hutný a soustředěný, opřený o bohatou literaturu ne vždy obecně známou, a jistě i z řady dalších důvodů.

Atraktivní název pokračuje atraktivností obsahu:

- Kapitola I. Pojem, předmět, metody a cíle průmyslové a podnikové sociologie.  
II. Vývoj průmyslové a podnikové sociologie.  
III. K sociálním dějinám průmyslového podniku.  
IV. Sociální systém průmyslového podniku.  
V. Konflikty v průmyslu a podniku.  
VI. K sociologii průmyslové práce.  
VII. Průmysl a společnost.

Budiž řečeno, že autor dodržuje okruh vytyčený názvem kapitoly, což rovněž v některých pracích nebývá zvykem.

Práce zahajuje konstatováním zprůměrnění předních světových velmocí včetně Sovětského svazu a přistupuje k vymezení okruhu jevů, které průmyslová sociologie zkoumá. Považuje-li Schelsky průmyslovou sociologii za jednu ze speciálních, Dahrendorf upřesňuje, že za takovou lze považovat např. sociologii rodiny, která může studovat svůj předmět v celém společenském vývoji. Průmyslová sociologie však netrvá více než dvě století (historicky vertikální omezení) a její předmět není ani dnes všeobecným jevem (sociálně horizontální omezení). Přesnějším pojmem se tedy podle Dahrendorfa jeví „speciální sociologie průmyslové společnosti“.

Dahrendorf věcně upozorňuje, že sociologii průmyslu nelze chápat — ani takový výklad připouštět — jako encyklopedii průmyslu. Jistě ani s omezením na subjektivní sféru výrobní činnosti tento encyklopedický přístup neodpovídá skutečnosti: vždyť člověkem

se zabývá i průmyslová psychologie, fyziologie práce, pedagogika atd.

Centrum průmyslové sociologie vidí Dahrendorf v dvou procesech: v procesu intenzity a v procesu konfliktnosti. Zdá se nám, že tyto obecné linie jsou správné, nepovažujeme je však za dost globální, aby zahrnuly všechny aspekty sociologie průmyslu a podniku (nebo jen s téměř libovolnou souvislostí — aplikace sociologie v marketinkových průzkumech, které koná sám podnik), jindy zas můžeme uvažovat řadu jevů, které patří k oběma liniím, což potom klade otázku po metodické významnosti takového vytyčení linií (tak např. problém autority v řízení ekonomiky: jde o integrující i o konfliktní elementy).

Zcela je třeba naopak souhlasit s Dahrendorfem v jeho kritice takových pojetí průmyslové i podnikové sociologie, která nepřekračuje rámec odvětví či dokonce podniku a pracuje vlastně jen v rovině mikrosociologické. Dahrendorf správně kritizuje takovéto koncepty nejen slovem, ale i způsobem nejúčinnějším: zařazením celé kapitoly *Průmysl a společnost*. Jiná už je otázka, proč právě tato kapitola je s to přinést tak málo.

Zajímavé jsou Dahrendorfovy úvahy o pojmech, které jsou v této oblasti na Západě užívány. V anglosaském světě je nejobvyklejším označením oboru „industrial sociology“. V Německu je tradiční označení „Betriebssoziologie“, cítí se však potřeba širšího pojmu vzhledem vždy k širšímu předmětu, jenž je zde zkoumán: tedy Industriesociologie, Arbeitssoziologie. Nejširšího pojmu, který by zahrnul plně i oblast směny, totiž „sociologie économique“, se užívá jen ve Francii. Dahrendorf však výslovně upozorňuje, že věcně jsou jen malé difference.

Kladně čtenář přijme i Dahrendorfovy kritické postřehy o filosofující spekulaci na straně jedné či bezdůché empirii na straně druhé. Obojí krajnost má svou životnost i u nás a vede přirozeně rovněž k neplodným výsledkům.

Co však je pro oblast průmyslové sociologie zejména typické, je mimořádný tlak praxe na rychlé a konkrétní odpovědi, tlak, který zvyšuje právě v této oblasti zvláště nebezpečí empirismu. V této souvislosti se řadí Dahrendorfovy úvahy o tom, že podniky by spíše než usilovat o vlastní sociologická pracoviště měly mít možnost obrátit se na kvalifikované ústavy, které by seriózně a týmově řešily konkrétní problémy — k polským zkušenostem v tomto směru.

Druhá a třetí kapitola recenzované práce patří k těm partiím knihy, o nichž jsme již v úvodu prohlásili, že přinášejí řadu cenných informací. Autor asi nesledoval cíl přinést zde nové poznatky, překvapit objevem. Nabízí se domněnka (knihy sama je bohužel dost slabě bibliograficky vybavena; nemá úvod, nic nevysvětlil účel jejího vzniku, ačkoli jde o druhé vydání, není uvedena ani doba a místo vydání prvního, tj. Berlín 1956 apod.), že jde snad původně o přednáškový text, jemuž by tyto dvě kapitoly odpovídaly nejvíce. A tak autor spíše shrnuje již v celé

světové literatuře o sociologii průmyslu tradičně uváděné mezníky vývoje tohoto oboru (Le Play, Hawthorské pokusy, XX. století a růst váhy empirické sociologie v USA, jejíž výraznou školou je právě průmyslová sociologie; význam Veblena, technokratismus, manažerismus, formální sociologické školy atd.). Našeho čtenáře asi poněkud udiví až tak pozdní údaj o počátcích skutečné průmyslové sociologie — nezdá se dost převládající tak rychlé Dahrendorfovo přitakání Millerovi a Formovi, že teprve jejich dílo v roce 1951 má vlastně fundamentální význam. Nicméně zůstává jednou z velikých teoretických otázek ona výrazná disproporce mezi tempem rozvoje průmyslu v dějinách a krivkou rozvoje průmyslové sociologie. Čeká nás teprve zřejmě i zpracování sociologie průmyslové sociologie.

Zajímavé jsou dále údaje o centrech průmyslové sociologie v průmyslových zemích na Západě.

Většina kapitol Dahrendorfovy práce je věnována teoretickým úvahám z oblasti sociologie průmyslu a podniku. Zdá se nám, že Dahrendorf v nich hovoří o druhé průmyslové revoluci, jakoby šlo o věc zcela bez problémů, a jedním dechem — škoda, že po tolika věčných informacích a mnohdy zajímavých nových přístupech — odsoudí a kritizuje vždy, kdykoli jde o zkušenosti zemí socialistických, o závěry Marxe nebo Engelse. Nejmenujeme Lenina, neboť ten je Dahrendorfem skutečně pomíjen. A právě to snižuje argumenty Dahrendorfa samého, jak se děje vždy, když se boj vede proti odpůrci tím, že si vezmeme na mušku nikoli jeho nejnovější pozici, nejvypracovanější argumenty, nýbrž argumenty z co nejpočátečného, širšího stadia vývoje hnutí nebo teorie. Dahrendorf si zde počíná jako lecky ze současných teoretiků na Západě, který je již dnes ochoten uznat „leccos z Marxe“. Téměř jeho slovy líčí kapitalismus „tradiční“. Ale ten současný obraz u těchto teoretiků zahrne obvykle hned ledacos z teoretických tezí necitovaného Lenina (přeměna individuálního kapitálu v akciový, koncentrace, centralizace), hned něco z oné opravdu prosté empirie, kterou autor tak zdárně předtím sám zkritizoval, že i nás přesvědčil o její omezenosti (růst úlohy odborů dnes proti všelijak, vyšší životní úroveň nejen „bílých“ nýbrž i „modrých“ límečků), aby skončil v oblasti spíše prání než vědeckých zjištění (teze o pomalém přerůstání vnějšího blahobytu pracujících ve vnitřní jistotu, teze vyslovované v situaci, kdy jak vzhledem k problematice války a míru, tak vzhledem k ekonomické stabilitě téměř každý sociologický průzkum zachycuje právě naopak „INSECURITY“ jako hlavní pocit celých vrstev a tříd obyvatelstva. Mimochodem — to si sociologicky hlouběji než autor uvědomil americký prezident již po skončení druhé světové války, a proto velmi citlivě stanovil za své hlavní volební heslo: „Zbavit lidi strachu“).

Pokusme se ukázat zcela konkrétně, jak Dahrendorf tímto škodí vědecké úrovni své jinak dobré práce: Na str. 75 až 85 probírá

velmi věcně a seriózně sociologickou problematiku funkcionální, skalární a štábní organizace, ukazuje vztahy sociální pozice a formální organizace a dospívá až k problematice sociálního konfliktu. Jsme zřejmě u jádra celé práce, nakolik autor sám v prvé kapitole vytýčil vzpomenuté dvě linie a sociální konflikt prohlásil za zřejmě hlavní oblast, kde je průmyslová sociologie bez konkurence. Dahrendorf naráží (str. 87) na mzdové boje a správně upozorní, že jsou výrazem hlubších rozporů. Tyto objeví — v boji o status. Mzdové rozdíly jsou prý jen etiketami pro průmyslový status. Vědec však na této pozici nemůže skončit: klade si otázku po příčinách těchto rozdílných sociálních pozic samých. Uvádí-li Dahrendorf správně, že vědec-výzkumník, podřízený třeba v koncernu manažerovi, může tohoto o kvalitu převyšovat svou sociální roli, budeme plně souhlasit. Ale Dahrendorf zůstává na polovině cesty, jestliže si nyní nepoloží otázku, proč tento manažer přesto je nadřazen onomu vědci, kde jsou příčiny onoho stavu? A co dál. Zda a komu je podřízen sám manažer a z jakých příčin?

Autor ovšem nemůže chodit kolem celé věci bez jakéhokoli pohledu na onen „zele dnešním vývojem překonaný“ směr: Marx prý kdysi viděl jistě významný konflikt mezi vlastníky a proletariátem (str. 92). Ale ostrost tohoto konfliktu prý fakticky vymizela: demokratizací kapitálu, nahrazením „kapitalistů“ „manažery“ (zde dokonce docela samozřejmě v závorce připomene jméno Burnham), vznikem střední třídy, zlepšením životní úrovně atd. Uzavírá znovu neotechnokraticky, že vždy budou konflikty v průmyslovém podniku, neboť např. informální zájmy se střetají s příkazy vedení. A znovu již správně upozorňuje, že konflikty v podniku nelze chápat jako příznak nemoci, jsou také katalyzátorem pohybu, ukazují na nutnost i směr řešení.

Pokud jde o ono samozřejmě přijetí manažerské koncepce (Burnham!), to u autora Dahrendorfova formátu i jeho pozice na sociologické frontě udiví. Nejde o to, že již i na Západě vycházejí práce, kladoucí si otázku, proč se dnes na Burnhamovu teorii tak zapomíná. Nejde ani o to, co se podařilo Burnhamovi na růstu sociální role a pozice manažera v řízení ekonomiky na dnešní úrovni reálně zachytit již ve čtyřicátých letech. Jde přece o zásadní teoretický Burnhamův soud, že „managers“ ve světě nahradí vládnoucí třídu kapitalistů (u něho dokonce naivně vázáno přímo na dobu kolem roku 1965), soud falešný natolik, že prostá denní praxe — potvrzující sice skutečně nové postavení manažera v řízení — vyvrací přímo hmatatelně tuto tezi. Argumentace Burnhama je tak děravá, že i on sám se zabývá vedle vládnoucí třídy „managers“ ještě jakousi sociální stratou „masters“, kteří si prý porechávají konec konců právo „veta“. Jak tedy rozumět samozřejmě poznaménku prof. Dahrendorfa: „Der Ersatz der ‚Kapitalisten‘ durch die ‚Managers‘“ (J. Burnham)“ (cit. práce str. 92)? Snad tak, že v NSR dnes